

**Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta**

Katedra křesťanské sociální práce

Charitativní a sociální práce

Markéta Míčková

*Otázka slučitelnosti role dítěte a role klienta v náhradní
péči – Případová studie v profesionální rodině*
Bakalářská práce

vedoucí práce: Mgr. Hana Šlechtová, Ph.D.

2011

Prohlašuji, že jsem tuto práci zpracovala samostatně a všechny použité prameny a literaturu jsem uvedla v závěrečném seznamu.

V Olomouci dne 18.dubna 2011

.....

Markéta Míčková

Poděkování

Na prvním místě chci poděkovat svým rodičům, kteří mi dali odvahu studovat a dál poznávat svět. Dále moc děkuji doktorce a úžasné socioložce Haně Šlechtové, která mě s velkou trpělivostí vedla při psaní této práce a moc mě toho naučila. Poděkování patří také profesionální rodině ze Slovenska, která byla tak laskavá a poskytla mi rozhovor tolik důležitý pro tuto práci. Dále děkuji všem mým přátelům, kteří utváří můj svět – především Adoslávkovi, Markétce, manželům Prudkým, a mé starší sestřičce, která se stane během obhajoby této práce manželkou skvělého muže.

Tuto práci věnuji dětem z jednoho východoslovenského dětského domova, s kterými jsem strávila tři úžasné měsíce.

„Aby každé dítě mělo rodinu.“

Motto o.s. Úsmev ako dar

OBSAH

ÚVOD	8
1. Definice pojmů a jejich východiska	11
1.1. Sociální role.....	11
1.2. Dítě	12
1.3. Klient.....	13
1.4. Náhradní rodinná péče	13
1.5. Profesionální rodina	15
1.6. Dítě klientem náhradní péče.....	17
1.7. Specifický přístup ke klientu – dítěti v náhradní péči	17
1.8. Role dítěte v rodině	18
2. Metodologie výzkumu	19
2.1. Formulace výzkumné otázky.....	19
2.2. Případová studie jako zvolená metoda	19
2.3. Volba případu	20
2.4. Průběh zkoumání	20
2.5. Metoda sběru a zpracování dat	22
2.6. Analýza a interpretace dat	23
3. Repertoáry rolí dítěte a klienta	23
3.1. Dítě jako významný druhý	24
3.2. Dítě - klient jako krátkodobý významný druhý.....	25
3.3. Dítě-klient jako významný druhý pro nevlastní sourozence	26

3.4.	Dítě jako někdo odlišný – významný repertoár role dítěte klienta.....	28
3.5.	Nevlastní dítě a péče o ně jako prostředek naplnění potřeb rodičů	30
3.6.	Dítě jako objekt péče	31
4.	Zapovězné repertoáry	33
4.1.	Dětský klient jako blízký	33
4.2.	Dětský klient jako blízký blízkých	34
	ZÁVĚR.....	36
	SEZNAM ZKRATEK.....	38
	BIBLIOGRAFIE	39
	PŘÍLOHY	41

ÚVOD

Díky studijnímu pobytu na východním Slovensku jsem se blíže seznámila s novou formou institucionální péče, která nese název profesionální rodičovství. Tato forma nabízí dětem možnost vyrůstat místo chladného prostředí dětského domova v domě náhradních rodičů. Profesionální rodičovství si ale svou složitostí a nepřipraveností mezi slovenskými odborníky vysloužilo přezdívku „kulatá kostka“ (Bohovicová, Matej, 2000). Role rodiče je připodobněna k hladké a oblé kouli a role profesionála – vychovatele jako k něčemu ostrému a hranatému. Toto přirovnání výstižně charakterizuje nešťastně zvolený název, který naznačuje rozpor mezi profesionalitou a rodičovstvím a pokládá otázky, zda je možné dítě milovat profesionálně. Profesionální rodičovství tedy čelí velké kritice, protože už jen jeho názvem vytvořili jeho zakladatelé konfliktní prostředí pro osoby, které toto povolání vykonávají. Profesionální rodič není ani koule, ani kostka. V tom, aby byl rodičem, mu brání byrokracie. V tom, aby byl profesionálem, mu brání úzký kontakt s dítětem, s kterým je 24 hodin denně, 7 dní v týdnu a často víc jak 365 dní.

V této oblasti tedy vyvstává mnoho otázek. Kým je tedy svěřené dítě v profesionální rodině? Klientem, nebo dítětem? Jakou roli dítě v této nové formě náhradní výchovy vlastně hraje a kým fakticky je? Nalezení odpovědí na tyto otázky by mohlo pomoci samotným profesionálním rodičům, kteří sami tápou nad tím, co od dítěte vlastně mohou nebo musí očekávat, a jak k dítěti mají přistupovat.

I v České republice se v současné době mezi zainteresovanými osobami mluví o profesionálním rodičovství. Jedni jsou jeho velkými zastánci, druzí si kladou stejné otázky jako kritici na Slovensku. Také se jedná o zavedení nové formy náhradní výchovy, která je profesionálnímu rodičovství velmi podobná – jedná se o profesionální pěstounství (Bubleová, Kovařík 2002). Z těchto důvodů se domnívám, že zjištění této práce může mít přínos v českém prostředí, zejména pro sociální pracovníky, kteří se s touto novou formou mohou v budoucnosti velmi zblízka setkat např. na oddělení sociálně právní ochrany dětí.

Tématem této práce je tedy řešení problematiky role dítěte a role klienta v péči profesionální rodiny. Od nositele obou rolí, jak už bylo výše zmíněno, se očekává určité chování. Společně s kritikou se domnívám, že v profesionální rodině nastává jistý konflikt mezi vnímáním svěřence jako dítěte a jako svého klienta. V této práci se budu postupně dostávat ke klíčovému rozlišení obou

přístupů a pomocí toho tak definovat, zda a kdy dochází ke sloučení rolí nebo vymizení či stírání jedné z nich.

Problematicke profesionálního rodičovství se na Slovensku věnuje především občanské sdružení Návrat, které poskytuje pro profesionální rodiče poradenství i přípravné kurzy. Pracovníci tohoto sdružení se velmi snaží o upravení legislativy, které se profesionálních rodin týká, ale i o přímou a praktickou pomoc profesionálním rodičům. Ze svých zkušeností totiž vědí, že nepochopení role profesionálního rodiče často vede k bolavým ztrátám, které se dotýkají celé rodiny i svěřených dětí, a proto tu musí být někdo, kdo rodičům i svěřeným dětem pomůže zpracovat jejich pocity. Sdružení Návrat také kritizovalo zdomácnělou charakteristiku „selhání profesionální rodiny“, která se často objevovala ve slovníku nadřizených v dětských domovech (Bohovicová, Matej, 2000). Profesionální rodič byl často nařknut z profesionálního selhání, jestliže si k dítěti vytvořil vztah a chtěl si dítě nechat ve své péči. Podle sociálních pracovníků Návratu jsou tyto výčitky ale neoprávněné. Podle nich selhává systém, který rodičům neposkytuje včasné pomoc a nechává svěřené děti v jejich péči až příliš dlouho (Bohovicová, Matej, 2000). Také Katarína Búšová (2009) z Prešovské univerzity realizovala výzkum, který se zaměřil na zkoumání statusu profesionální matky ve vztahu ke svěřeným a jeho dopad na obě strany. Tento výzkum odhalil, že dítě přichází podle své anamnézy do profesionální rodiny s určitou „zakázkou“ – tedy potřebou. A právě na základě toho profesionální matka může identifikovat, v jaké fázi se dítě nachází, a to jí pomůže si uvědomit, jak moc se k dítěti může chovat rodičovsky a jak moc profesionálně (Búšová, 2009). Nicméně i podle Búšové (2009) jsou dosud známé výzkumy nedostatečné, a proto je důležité dále zkoumat profesionální rodičovství z různých pohledů a vědních disciplín.

Cílem této práce je nalézt a interpretovat role dítěte a klienta v profesionální rodině. Po vzoru Dudové (2008) se pokusím odhalit způsoby, jakými právě profesionální rodiče definují (a šíře – pojmají) roli dítěte a roli klienta na základě různých repertoárů. To znamená, že v této práci budu interpretovat repertoáry pro roli dítěte z pohledu jeho náhradních – profesionálních rodičů a pro doplnění pak i z pohledu jejich biologických dětí. Důvod je zcela praktický – svěřené děti byly ve věkovém rozmezí jeden až tři roky, a tudíž byly na výzkum a jeho různé techniky příliš malé. Existují sice techniky výzkumu adaptované na velmi malé děti, mezi ně však nepatří hloubkový rozhovor, který se mi jeví pro účely výzkumu jako nejvhodnější. Pro účel této práce jsem zvolila metodu případové studie.

Tato práce vychází z knihy francouzského sociologa Françoise de Singlyho – Sociologie současné rodiny, který popisuje rodinu jako prostor, ve kterém si jednotlivci chrání a díky svým nejbližším budují svoji individualitu, ale který se zároveň stává vedlejším nástrojem státu, jenž zasahuje do vztahů členů. Důvodem volby této literatury je především fakt, že i profesionální rodina se potýká s častými zásahy státu. Musí se podrobovat byrokracii a přitom chránit „rodinný krb“ – tedy svoji vlastní individualitu. Dalšími důležitými zdroji jsou slovenské publikace občanského sdružení Návrat, které stojí přímo na bitevním poli, co se týče problematiky profesionálního rodičovství. Kniha Radky Dudové – Otcovství po rozchodu rodičovského páru mi byla podkladem pro analýzu repertoárů. Mezi základní prameny jsem zařadila slovenské zákony, které vymezují profesionální rodičovství. V oblasti náhradní rodinné péče jsem zvolila známé publikace od Matějčka, Škoviery, Archerové a Schoolerové. Tyto knihy mi pomohly uvědomit si specifika ve vztahu náhradních rodičů a nevlastních dětí. Protože se jedná o práci, která řeší zahraniční problematiku náhradní rodinné výchovy, snažila jsem se vždy upřednostnit dostupné slovenské zdroje a prameny.

Tuto práci jsem rozdělila do tří velkých kapitol, přičemž první objasňuje pojmy a východiska. Druhá kapitola je věnovaná metodologii výzkumu a popisuje i průběh rozhovoru v profesionální rodině. Poslední, třetí kapitola přináší odpověď na otázku slučitelnosti role dítěte a role klienta a podrobně popisuje repertoáry, které jsou definovány z pohledu rodičů. Důvod tohoto členění je čistě praktický. Domnívám se, že umožňuje logický sled, kdy na začátku je čtenář obeznámen s problematikou, postupně vtáhnut do děje a na závěr se dozvídá přínos výzkumu.

1. DEFINICE POJMŮ A JEJICH VÝCHODISKA

V následující kapitole se budu věnovat vysvětlením jednotlivých pojmů, které jsou dle mého názoru podstatné pro správné uchopení tématu. Jednotlivé podkapitoly představí teorii sociálních rolí, definují pojmy *dítě* a *klient* v kontextu sociální práce, objasní náhradní rodinnou péči na Slovensku a v Česku a představí její novou formu – profesionální rodičovství. Druhá část pojednává o dítěti jako klientovi, specifikách přístupu k němu a jeho roli v rodině.

1.1. Sociální role

Sociální rolí nazýváme podle strukturalistického pohledu souhrn jednání očekávaných od jedince, který zastává určitou sociální pozici (Keller, 2006). Keller (2006) přímo uvádí, že většina lidí dělá to, co se od nich očekává. Na oplátku ale i oni očekávají, že ostatní budou dělat to samé. Vedle toho Goffmanova metafora role vychází z pojetí společnosti jako „jeviště“, na kterém se práva, privilegia a povinnosti mění v konkrétní předvídatelné chování (Jandourek, 2003). Sociální role řídí jedincovo chování skrze očekávání „publika“. Nositel role tato očekávání vnímá, interpretuje a pak převádí do konkrétního chování. Svým sociálním rolím se jedinec učí v procesu socializace (Jandourek, 2003). Jedinec může pojetí role pozměnit, emancipovat se od ní nebo prosadit své vlastní pojetí role. Podle Goffmana je ale velmi důležité, aby se jedinec uměl od role distancovat, a tak utvářel svoji vlastní identitu (Keller 2006). Často se ale objevují protichůdná očekávání vůči jednomu nositeli role, který není schopen všechny role zastat, a tím vyvolává konflikt.

Jednotlivé role se mohou vzájemně doplňovat, podporovat, stejně tak jít spolu do konfliktu. Lze se domnívat, že v této práci narazíme v části analýzy výzkumu na dva typy konfliktů – prvním a hlavním je konflikt role dítěte a role klienta, druhým, ale důležitým je konflikt profesionálních rodičů jakožto zaměstnanců dětského domova a rodičů svěřeného dítěte. Jedná se o tzv. konflikt mezi rolemi (Jandourek, 2003).

Obecný předpoklad je, že dané pozici (statusu) neodpovídá pouze jedna role, ale existuje jich větší množství. Sociální pozici dítěte svěřeného do profesionální rodiny neodpovídá pouze role dítěte, ale i role klienta. Dudová (2008), která vychází z teorie rodiny F. Singlyho, píše, že role jsou konstruovány jedinci na základě různých sociálních repertoárů, které můžeme definovat jako: „(...) určité vzory jednání, které mají k dispozici všichni jedinci v dané sociální pozici a ze kterých si vybírají, a skládají tak své vlastní verze určité role.“ (Dudová, 2008, s. 85). Repertoáry role

svěřeného dítěte budu v této práci interpretovat z pohledu profesionálních rodičů a jejich biologických dětí. Příkladem může být výzkum Dudové (2008), která definovala repertoáry role otce jako živitele rodiny, pečovatele, nebo jako učitele a vychovatele.

1.2. Dítě

Obecně je za dítě považován potomek svých rodičů. Mezi dítětem a jeho rodičem vznikají kromě příbuzenského vztahu také vztahy právní, které jsou ošetřeny v různých národních či mezinárodních právních dokumentech. Dle Úmluvy práv dítěte (část 1., článek 1, 1989) se dítětem rozumí: „(...) každá lidská bytost mladší 18 let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve.“ Zde tedy máme dvě definice dítěte. Jako první je dítě definováno podle původu, jako konkrétní člověk ve vztahu k jiným lidem. Druhá definice vychází z věkového ohraničení – dítě je osoba mladší 18 let. Dítě se narozením stává také fyzickou osobou, která má určité práva a povinnosti. Ve všech oblastech musí být dítě z právního hlediska zastoupeno rodičem. Nemůže-li tuto funkci z důvodu pozastavení nebo úplného zbavení rodičovské zodpovědnosti vykonávat rodič, je dítěti přidělen opatrovník (Zákon o Rodině č. 36/2005- SR). Dítě se v tomto případě ocitá v novém druhu vztahu. Už není dítětem svých rodičů, stává se dítětem/klientem státu.

Na druhou stranu je dítě především bio-psycho-sociální bytost, která si více než o naplnění paragrafů žádá o porozumění a lásku. Má tedy biologické potřeby, které v kontextu náhradní výchovy není problém uspokojit¹. Jedná se o potřeby spojené např. s hladem, žízní, spánkem či teplem. Oproti tomu psychologické a sociální potřeby jsou velmi těžko uspokojitelné, není-li ve stálé blízkosti dítěte mateřská osoba či osoba, která se chová rodičovsky. Občanské sdružení Návrat ve své publikaci dokonce cituje psychiatra D. Winnicotta, který přichází s myšlenkou, že „dítě neexistuje“- existuje jen „dítě a matka“². A matkou v tomto kontextu není myšlena jen matka-žena, ale každá osoba, která se k dítěti chová mateřsky (Roháček, M., Matej, V, 2009).

---

¹ Výjimkou je ovšem případ malé divenky, která byla svěřena do PR ve svých čtyřech měsících. V takto nízkém věku dítě většinou bývá kojeno, a tuto potřebu dítěte profesionální matka (pokud sama nekojí své biologické dítě) není (nad rámec samotného zajištění potravy) schopna uspokojit.

² Toto vyjádření je nutné chápat s určitou nadsázkou. Psychiatr Winnicott tímto tvrzením chce zdůraznit specifickou vztahovost mezi dítětem a mateřskou osobou. Archerová (2001, s. 110) tento pojem definuje: „*Mateřská osoba je nejdůležitější člověk v raném věku dítěte; v naší společnosti to obvykle bývá matka, může to však být kdokoliv (žena i muž), kdo o dítě mateřsky pečuje a poskytuje mu vše nutné k přežití a zdárnému vývoji.*“

1.3. Klient

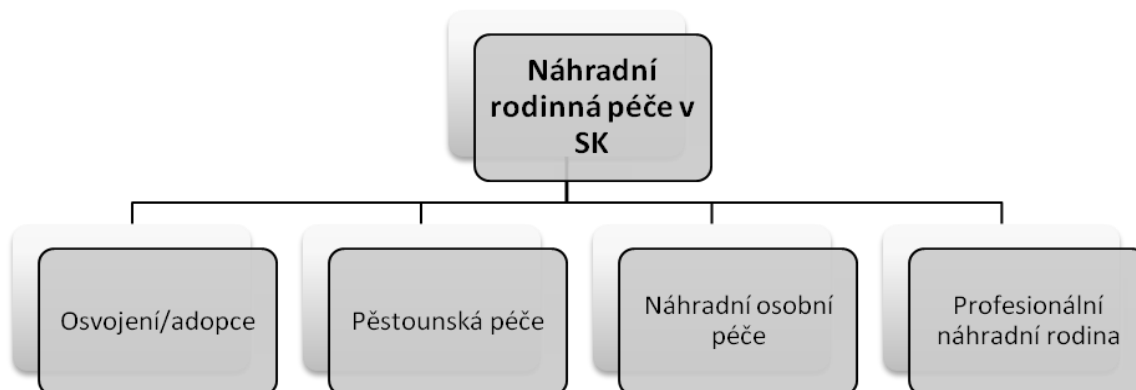
Matouškův Slovník sociální práce definuje klienta jako: „*Subjekt, který využívá sociální služby. Může to být osoba, rodina, skupina i komunita. Protože výraz navozuje představu pasivního a závislého postoje (...), dávají někteří soudobí autoři přednost výrazům uživatel, resp. konzument služeb, nebo dokonce zákazník (Francie, Německo). V ČR však zatím vysoce převládá označení klient*“ (2003, s. 90). Klient využívá sociální služby z důvodu ocitnutí se v kolizní situaci, kterou sám není schopen řešit. Často to bývají problémy spojené s nezaměstnaností, závislostí na návykových látkách, ztrátou bydlení a násilím. Klientovi má být poskytnuta ze strany sociálního pracovníka rada, podpora a motivace. Měl by být také zmocňován, čili uschopňován k co nejvíce úkonům během řešení své svízelné situace. Klient nemá být pasivní příjemcem pomoci, naopak má aktivně spolupracovat se sociálním pracovníkem. Pracovat efektivně začíná zejména ve chvíli, kdy pracovníkovi začne důvěřovat.

V praxi známe různé typy klientů – např. klient nedobrovolný, mlčenlivý, suicidální atd. Dostupná teorie typologie klientů často vychází z toho, že je klient sám odpovědný za situaci, ve které se ocitnul a podává se mu pouze pomocná ruka. Tento přístup je ale značně ztížen u klienta nezletilého; k malému dítěti, např. kojenci, takto nelze přistupovat vůbec). K typologii klientů tedy přidávám pro účel této práce ještě klienta-dítěte. Termín „*dětský klient*“ byl použit Matouškem (2010, s. 34).

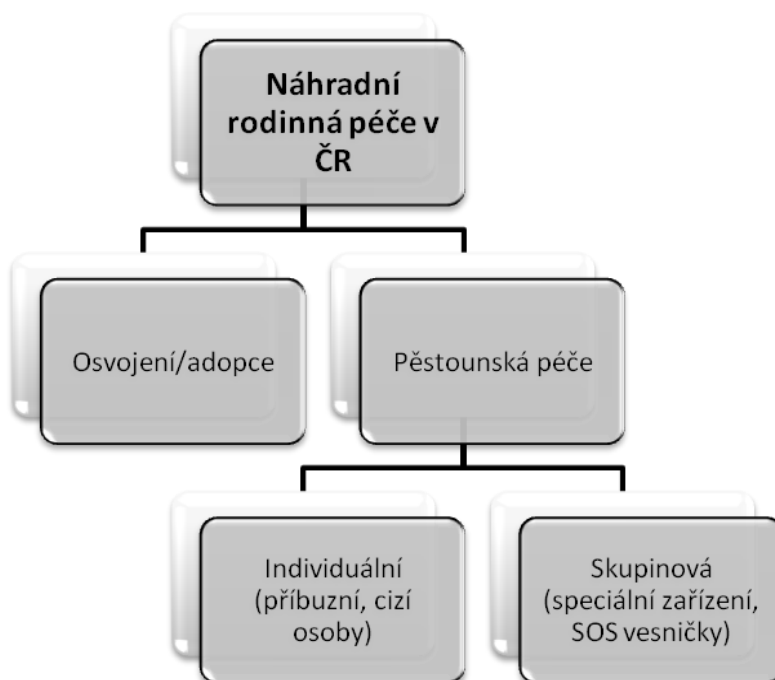
1.4. Náhradní rodinná péče

Protože se v této práci opírám o případovou studii, která byla realizovaná na Slovensku, domnívám se, že je zapotřebí definovat pojem náhradní péče v kontextu obou zemí. Proto uvádím stručné rozdělení, které poukazuje na rozdíly mezi náhradní rodinou péčí ve Slovenské a České republice.

Graf č. 1, Slovenská republika (Roháček, Matej, 2009).

Graf č. 2, Česká republika (Matějček, 2002).

Matoušek definuje náhradní péči jako všechny formy náhrady rodiny, která se z různých důvodů nemůže o dítě postarat sama (Matoušek, 2003). Přídavné jméno ‚rodinná‘ naznačuje, že se nejedná o ústavní péči (dětské domovy, kojenecké ústavy), ale o formy, které se normální rodině co nejvíce podobají. Česká republika disponuje pouze dvěma typy náhradní rodinné péče (dále NRP), zatímco Slovensko nabízí navíc ještě náhradní osobní péči a již zaběhnutou alternativu profesionálních náhradních rodin (viz grafy 1 a 2)

1.5. Profesionální rodina

V roce 1993 byla na Slovensku poprvé institucionalizovaná nová forma náhradní výchovy – profesionální rodičovství (Bohovicová a kol., 2000). Profesionální rodičovství právně nespadá do náhradní rodinné výchovy (osvojení, pěstounská péče), ale jde o vytvoření nové rodinné formy, která spadá nadále do ústavní výchovy (Roháček, Matej, 2009). Psychologicky ale právě profesionální rodina naplňuje pro dítě obsah rodinné péče, proto tuto formu i přesto řadím do oblasti NRV. Dochází tedy k zajímavému propojení, kdy vazba k institucionální péči vnímá dítě více jako klienta, zatímco profesionální rodiče vnímají klienta především jako dítě. Lidé, kteří vykonávají tuto profesi, se nazývají profesionální rodiče a jsou zaměstnanci dětského domova (Swaton, 2010). Aby mohli vykonávat toto zaměstnání, musí mít minimálně středoškolské vzdělání zakončené maturitou a absolvovaný speciální kurz, který realizuje Ministerstvo práce, sociálních věcí a rodiny (MPSVaR SR) a další akreditované subjekty, například o.s. Návrat, o.s. Úsmev ako dar, n.o. Miesto pod slnkom (Zákon SK č.305/2005 Sb.)

O umístění dítěte do profesionální rodiny nerozhoduje soud, ale ředitel DěD, ve kterém je dítě umístěno. Svěřené dítě žije doma u profesionální rodiny společně s jejími členy. Pravomoci, které se týkají dítěte, nadále zůstávají řediteli DěD a opatrovníkovi dítěte. Profesionální rodič se může starat současně nejvýše o tři děti. V případě, že vykonávají tuto profesi oba manželé (partneři) – mohou se starat až o šest dětí. Profesionálním rodičem se může stát i jednotlivec. Péče v profesionální rodině je poskytnuta dětem na dobu přechodnou či dlouhodobou, a to v období od narození až do dovršení zletilosti (stejně jako v případě umístění dítěte do DěD). V současnosti dle platných slovenských zákonů musí být dítě, kterému byla nařízena ústavní výchova a je mladší tří let, umístěno v profesionální rodině (Zákon SK č.305/2005 Sb.) Díky tomu se předchází možnému

riziku tzv. hospitalismu³, které se objevuje u dětí umístěných v kojeneckých ústavech a dětských domovech.

První profesionální rodiče byli na Slovensku zaměstnáni v roce 1996 (Bohovicová a kol., 2000). To znamená, že tato forma ústavní výchovy je velmi mladá a prochází stále různými reformami. Systém není dořešený a stále se objevují různé problémy, které se musí řešit. Velkou oporou pro profesionální rodiče je v tuto chvíli občanské sdružení Návrat, které poskytuje odborné poradenství a snaží se aktivně zvyšovat kvalitu náhradní péče na Slovensku.

Podle statistických údajů Ministerstva práce, sociálních věcí a rodiny SR bylo k 31. červenci roku 2010 zaměstnáno celkem 516 profesionálních rodičů, kteří se starali o celkem 878 dětí. Znamená to tedy, že v profesionálních rodinách bylo umístěno jen 20 % dětí, kterým byla nařízena ústavní výchova (Nicholsonová, 2010). Z těchto údajů vyplývá, že počet profesionálních rodin je nedostatečný a zbývající děti zůstávají nadále v dětských domovech. V současné době musí ale slovenské dětské domovy připravit takové podmínky, aby od 1. ledna 2013 všechny děti do šesti let vyrůstaly výlučně jen v profesionálních rodinách (MPSVaR SR, 2011).

Výhody zavedení profesionálních rodin spočívají zejména v dostatečně podnětném rodinném prostředí, které je přirozenější než dětský domov. Předpokládá se, že v domáckém prostředí se daří naplnit psychické potřeby dítěte mnohem lépe, než jak tomu bývá v klasických dětských domovech. Profesionální rodiny jsou chápány jako přestupná stanice, která dítě připravuje na přechod do další formy náhradní rodinné výchovy nebo návrat do biologické rodiny. Tento přechod je díky možnosti individuální práce pro dítě mnohem snadnější a příjemnější. Dítě má také možnost vidět reálné fungování rodiny a funkce jednotlivých členů.

Profesionální rodičovství je ale i kritizováno, a to z několika důvodů. Mezi první je řazeno tvrzení, že funkce PR je narušována zásahy z dětského domova, byrokracií, a má tak často více organizačně-procesní charakter. Dále se tu neustále objevuje otázka vhodnosti kombinace role rodiče a role profesionála. Nejvhodnější varianta je, když rodičovská dimenze dominuje (Bohovicová a kol. 2000). Jenže často přichází chvíle, kdy se pro profesionálního rodiče stávají podmínky jeho profese nesnesitelné, a požádá soud o svěřeni dítěte do vlastní péče. Tímto

---

³ Hospitalismus je adaptace klienta (dítěte) na dlouhodobý pobyt v ústavním zařízení, které je charakteristické pro oslabení sociálních dovedností potřebných pro život ve společnosti (Matoušek, 2003). Následky hospitalismu se projevují zejména apatií, zhoršenou schopností komunikovat, regresí a náhradním uspokojení např. v jídle, nepřiměřenou spavostí či automatickými pohyby (Matoušek, 1999).

rozhodnutím ale přestává naplňovat cíl, ke kterému byla funkce profesionálních rodičů zřízena, a vyslouží si svým rozhodnutím termín „*profesionální selhání*“ (Bohovicová a kol. 2000, s.47). Zaměstnanci o.s. Návrat upozorňují na skutečnost, že profesionální rodiny nejsou rodinami přirozenými, tudíž ani vztahy v nich nejsou přirozené. Podle nich ale nejvyšší hodnota každé formy náhradní péče spočívá v navázání vztahu dítěte s osobou, která se k němu chová rodičovsky. A jestliže dojde k případu, kdy je vztah mezi profesionálním rodičem a dítětem natolik hluboký, že je přijato do rodiny, pak se dosáhlo nejlepšího výsledku, o který by mělo být celou dobu usilováno.

Z těchto důvodů se domnívám, že právě tato alternativní forma ústavní péče je velmi dobrá a umožní tak dětem vyrůstat v prostředí, které se mnohem více podobá normální rodině (biologické, nukleární).

1.6. Dítě klientem náhradní péče

V oblasti náhradní péče je klientem nezletilé dítě, kterému byla nařízena ústavní či rodinná výchova. Je tedy formálně i tzv. obyvatelem ústavu (Matoušek, 1999). Dítě je klientem velmi specifickým. Vyžaduje zvláštní přístup v poskytnutí péče a je psychicky i fyzicky závislé na dospělých lidech. Podle Oldřicha Matouška (1999, s. 20) „*dítě nemá ještě dovednosti, jež by mu umožnily obstát v komplexním prostředí velkého světa.*“ Proto je nezbytné, aby bylo dítě zastoupeno zákonným zástupcem nebo osobou, která bude hájit jeho zájmy a která se o ně bude starat. A právě tento fakt odlišuje klienta dětského (nezletilého) od klienta dospělého. Zatímco se běžný dospělý klient sám rozhoduje ve věcech týkajících se jeho osoby, dítě se musí přizpůsobit rozhodnutí sociálního pracovníka.

Vztah sociálního pracovníka a jeho klienta je charakteristický v tom, že se sociální pracovník musí snažit, aby na sebe svého klienta nenavazoval a aby se mu klient nestal významným druhým. Jenže toto se stává problémem v profesionální rodině. Jak se profesionální rodič může chovat k dítěti tak, aby si k němu nevytvořilo vztah? V profesionální rodině je dítě přece klientem, který žije společně s profesionálními vychovateli, kteří ale mají hrát dítěti roli rodiče. Mezi dítětem a profesionálním rodičem tak vzniká zvláštní vztah, který popisují v druhé části této práce.

1.7. Specifický přístup ke klientu – dítěti v náhradní péči

Ivan Úlehla (2005) ve své knize Umění pomáhat vysvětluje dva způsoby práce sociálních pracovníků: pomoc a kontrola. Pokud sociální pracovník nabízí pomoc, staví svého klienta do rovné pozice a respektuje jeho názory, jeho přání. Klient je pro pracovníka expertem na řešení vlastních

problémů. Jestliže se sociální pracovník uchýlí ke kontrole, staví tím klienta do podřízeného stavu, neboť jedná podle svého vlastního uvážení.

Domnívám se, že v oblasti náhradní péče dochází k tzv. opatrování mnohem častěji, než v jakékoliv jiné oblasti sociální práce. Během opatrování pracovník přebírá starost za dětského klienta, protože ten se jako nezletilý o sebe nedokáže sám postarat. Pracovník je v mocenské pozici a dítě je mu chtě nechtě podřízeno. Tento vztah je ekvivalentní ke vztahu rodičů a jejich dětí. Avšak zatímco rodiče zůstávají, pracovníci se v náhradní ústavní péči mění, své klienty na čas opouštějí a žijí ve svých vlastních rodinách (výjimkou je slovenská varianta profesionálního rodičovství). Svým klientům tedy suplují rodinu. Jak už bylo výše zmíněno, dochází k tzv. divadlu, kdy opona (konec pracovní doby) odděluje klienta – dítě od pracovníka, který se k němu chová rodičovsky.

Je však třeba si uvědomit, že pracovníci v náhradní péči nahrazují rodiče. Jejich prací by tedy mělo být podněcovat děti k vzájemné interakci, učit je vztahům a poskytnout doslova sami sebe. Mechanismem kontroly by nemělo být donucení, ale vztah založen na důvěře.

1.8. Role dítěte v rodině

Role dítěte v rodině se postupem času měnila. Před obdobím modernity rodiče zásadně ovlivňovali budoucnost svých dětí například domluvenými sňatky či předáváním rodinného podniku (Možný, 1990). S dítětem bylo dále počítáno v oblasti růstu ekonomického kapitálu a zajištění rodičů ve stáří. Skrze dítě rodina pokračovala, důležitá byla kontinuita rodové linie. V dnešní době se rodina v každé generaci zakládá znovu; od dětí rodiče navíc očekávají spíše jen udržování kontaktu v budoucnosti, než zabezpečení ve stáří. Podle Singlyho se dnešní rodina definuje především emoční podporou (Singly, 1999). V tomto případě je dítě chápáno jako emocionální přínos a jako dětský významný druhý, který ovlivňuje identitu rodiče i budoucí vývoj samotné rodiny. Rodič totiž se svým dítětem musí počítat ve všech významných rozhodnutích (Šlechtová, 2007).

Podle Newmana a Grauerholzové (2002) je pro většinu lidí velmi důležité, aby mezi rodičem a dítětem vznikl pokrevní svazek, který zabezpečuje rodině tzv. „immortality“ – nesmrtelnost. V tomto momentě se dítě stává nositelem příjmení a rodinné tradice. Možný (1990, s. 17) dokonce říká, že: „(...) děti (...) prodlužují život rodiny, udržují lidskou společnost při životě a nahrazují ztráty, jež v ní způsobuje smrt každý den.“

Podle Šlechtové rodiče očekávají, že každé dítě bude jedinečné, a tedy odlišné od dalších sourozenců, a tudíž je jedním z aspektů jeho role, že na rodiče bude působit v něčem jinak než jeho sourozenci. Ve své disertační práci píše: „Rodiče (...) předpokládají, že dítěti je od narození dáno něco, co oni sami zatím neznají a budou to objevovat, stejně jako to v sobě bude objevovat dítě samo“ (Šlechtová, 2007, s. 134).

Neméně často rodič vnímá své dítě i jako významného druhého pro jeho sourozence. Druhé dítě hraje tedy roli společníka, někoho, kdo bude v přímé interakci se svým sourozencem, vzájemně si budou hrát a učit se dělit o své věci (Šlechtová, 2007).

2. METODOLOGIE VÝZKUMU

V podkapitolách metodologie výzkumu budu blíže specifikovat výzkumnou otázku, volbu metodologie a způsobu analýzy a interpretace získaných dat. V další části se věnuji informacím o zkoumané rodině a popisu průběhu rozhovoru.

2.1. Formulace výzkumné otázky

Výzkum se zabývá hledáním podnětů důležitých pro analýzu role dítěte jako klienta v náhradní péči. Opírá se o podrobnou studii jednoho případu – profesionální rodiny, která se stará o čtyři svěřené děti ve věku do tří let. Výzkum se zaměřuje na výpovědi rodičů, kteří svým jednáním a tvrzeními mohou naznačit, do jaké míry je pro ně svěřené dítě klientem, v které situaci klienta raději vidí jako dítě.

Cílem výzkumu je pomocí analýzy získaných dat zjistit, jak vlastně rodiče koncipují roli dítěte a roli klienta a jak se jim tyto skutečnosti daří sladovat. Výzkumná otázka je tedy „Jaké jsou repertoáry rolí svěřených dětí z pohledu profesionálních rodičů a jejich biologických dětí“.

2.2. Případová studie jako zvolená metoda

Jako metodu výzkumu jsem pro tuto práci zvolila případovou studii. Právě díky ní jsem mohla nahlédnout do hloubky složitosti jednoho konkrétního případu. Studii jsem provedla na východním Slovensku v profesionální rodině, která se dobrovolně přihlásila na moji výzvu přes občanské sdružení Návrat.

Případová studie je nejvhodnější metodou kvalitativního výzkumu pro detailní analýzu případu (Henzl, 2005). Díky tomu mohou být výsledky posouzeny v širší souvislosti a zabezpečují tak jistou hodnotu a přínos výzkumu.

2.3. Volba případu

Rodinu pro výzkum jsem hledala skrze pomoc slovenského občanského sdružení Návrat, které poskytuje profesionálním rodinám poradenství. Své klienty oslovili s mou žádostí o umožnění rozhovoru v jejich rodinách a dali jim můj kontakt. Po pár dnech se mi ozvala pouze rodina Hornákových, která mě ale svou charakteristikou velmi oslovila. Jedná se totiž o rodinu, která má jak své biologické děti, tak i děti v profesionální péči. Nabízela se tak zajímavá možnost, jak zkoumat repertoáry dítěte nejen z pohledu profesionálních rodičů, ale i z pohledu jejich biologických dětí.

Z důvodů ochrany osobních údajů byla pozměněna jména všech členů rodiny. Rodina Hornákových pochází z východního Slovenska a má pět členů: matku (42), otce (42), dvě dcery, Moniku (18) a Zuzanu (12) a syna Artura (15). Matka vystudovala střední školu ekonomickou a v době našeho setkání za sebou měla dva úspěšné semestry oboru sociální práce na VŠ. Otec vystudoval střední školu technickou se zaměřením na vlakovou dopravu. Syn a nejstarší dcera jsou studenty gymnázia, nejmladší dcera navštěvuje druhý stupeň základní školy.

Jako profesionálním rodičům jim byly svěřeny do péče čtyři děti, z toho tři romského původu. Miriam, v době výzkumu tři roky a čtyři měsíce, byla do profesionální rodiny (dále jen PR) umístěna ve věku devíti měsíců. V PR je dodnes, navštěvuje místní školku. Dávid měl tři roky, do PR byl umístěn v pěti měsících a během naší návštěvy odcházel do adopce. Kiaru přijali Hornákoví, když jí byl jeden rok, nyní je u nich už deset měsíců a v době psaní této práce čekala na odchod do pěstounské péče. Matej se v profesionální rodině zdržel jen dva měsíce, v současné době je zpět v biologické rodině.

2.4. Průběh zkoumání

S rodinou z východního Slovenska jsem se společně s kolegyní setkala jedno srpnové odpoledne. Po domluvě nás otec vyzvednul v nedalekém městě a odvezl do místa bydliště – středně velké vesnice. Rodinka žije v přízemním domě s větší zahradou. Ihned po výstupu z auta jsme už viděli několik usmívajících se členů rodiny, kteří stáli na terase před domem. Byla tam matka, nejmladší biologická dcera Zuzana, čtyři malé děti a za chvíli se objevil i biologický syn Artur,

který zrovna přišel z venku. Po stručném představení jsme byly pozvány do obývacího pokoje, kde se po zbytek dne odehrávala většina rozhovoru. Na úvod jsem se představila jako studentka, která zkoumá život profesionálních rodin jako podklad pro svou bakalářskou práci. Upřesnila jsem podmínky použití diktafonu jakožto záznamovou techniku, která nepodléhá nedostatkům krátkodobé paměti, a tak zajistí kvalitní sběr dat. Rodinu jsem poučila, že diktafon bude použit jen s jejich svolením a může být kdykoliv na jejich přání vypnut. Rodiče souhlasili s jeho použitím.

Protože hned před začátkem rozhovoru matka upozornila, že bude muset za nějaký čas odejít vařit oběd, dohodli jsme společně systém rozhovoru následovně: jako první bude rozhovor veden s matkou i otcem dohromady, později (až matka odejde) jen s otcem. Po obědě se synem Arturem a dcerou Zuzanou (jestliže budou s rozhovorem souhlasit). Nejstarší dcera Monika byla v tu dobu na táboře.

Dům se skládá ze čtyř základních místností (kuchyně, ložnice, obývací pokoj) plus samostatné WC a koupelna. V dětském pokoji spávají dvě biologické dcery, syn Artur spává v obývacím pokoji. V ložnici společně s manželi spávají také čtyři malé děti z dětského domova. Přední stranu domu rýsovala dlouhá terasa s plotem, který fungoval jako zabezpečení pro malé děti (aby se nedostaly z dohledu profesionálních rodičů). Zahrada, která byla též z přední strany domu, byla velká asi dvakrát více, než půdorys domu. Nacházelo se na ní malé dětské hřiště s improvizovanými houpačkami z pneumatik, průlezky a malé pískoviště. V levém rohu byla dalším plotem oddělena část se záhonky a skleníkem. Dům byl umístěn kousek od kolejí.

Průběh celého rozhovoru byl velmi klidný. Rodina působila sebraně a upřímně. Atmosféra byla uvolněná, doprovázena úsměvem a smíchem.

Během první fáze rozhovoru (s matkou a otcem), byly čtyři malé děti na dvoře společně s Arturem a Zuzanou. Čas od času byl slyšet dětský povyk a smích. Během rozhovoru se třikrát otevřely dveře do obývacího pokoje – jednou přišla Miriam ze zvědavosti, po druhé nakouknul Dávid a ukazoval svůj poklad, který našel, a potřetí syn Artur, který přinesl matce vyzváněcí telefon.

Po dvanácté hodině jsme byly přizvány k společnému obědu s celou rodinou. Malé děti už v té době spaly ve vedlejší místnosti – v ložnici. Pravděpodobně se najedly, když jsme vedli rozhovor s manželem. U jídelního stolu jsme seděli společně s celou rodinou (kromě nejstarší dcery). Atmosféra byla uvolněná, konverzace se týkala předků z manželovy strany, kteří pochází z Moravy.

Dále jsme lehce diskutovali o vedení dětského domova, pro který pracují. Artur a Zuzana byli spíše zamlklí, debatu ale sledovali. Po obědě jsme se měli přemístit všichni na terasu, kde měl rozhovor pokračovat. Vhodnější mi ale přišlo diskutovat jen s dětmi samotnými. A protože souhlasily, přemístili jsme se zpět do obývacího pokoje. Manželé zůstali na terase a pili kávu. Matka ale asi po pěti minutách rozhovoru přinesla občerstvení a ihned odešla. Artur a Zuzana byli zpočátku velmi ostýchaví a nerozuměli otázkám, proto jsem zvolila jednoduchou formulaci. Nad otázkami se vždycky zamýšleli a hledali odpověď. Velmi aktivně spolupracovali.

Po skončení rozhovoru s dětmi přišli ještě na chvíli oba manželé a v té době už i malé děti. Já a kolegyně, která se mnou byla přítomna u rozhovoru, jsme předaly dárky jako poděkování za poskytnutí rozhovoru (pastelky, omalovánky a plastelínu pro nejmenší děti). Děti byly nadšené a ihned si s dárky začaly hrát. Rodiče je mezi tím učili barvičky.

Rodina nám nabídla, že nás odveze nazpět do města. Nicméně my jsme zvolily vhodnější variantu – jet vlakem. A tak se rodina rozhodla, že si s námi udělají krátký výlet a půjdou nás všichni vyprovodit k vlakovému nádraží.

Během cesty na nádraží rodiče nechali malé děti volně pobíhat. Komentovali to slovy, že je pro děti důležité, aby se naučily být samostatné a učily se i koordinovat svůj pohyb např. i běháním. Když nejmenší holčička upadla a začala plakat, rodiče to zaznamenali, ale šli dál. Opět svoje chování vysvětlovali – holčička si tímto chováním často vyžadovala jen pozornost a cílem rodičů je nepodporovat ji v tom a vést k samostatnosti. A když manželé pokračovali v cestě dál, holčička se rychle zvedla a utíkala za nimi.

2.5. Metoda sběru a zpracování dat

Jako metodu sběru dat jsem zvolila hloubkový rozhovor, tzv. *interview* (Švaříček, Šed'ová, 2007), ve kterém byly rodičům kladeny neformální otázky týkajících se jejich soukromého rodinného života. Šlo v podstatě o spontánní generování otázek v průběhu rozhovoru, které zohledňovaly individualitu dotazovaného. Cílem bylo dosáhnout co nejhlubší komunikace a rozvinout tak témata, která byla z mého pohledu podstatná pro výzkum.

Otázky se týkaly minulosti (např. co předcházelo jejich současné profesi, jak se k této práci dostali, jaké byly jejich pocity při přijetí prvního dítěte), současnosti (např. současné chování dětí, zvládání obtíží, jejich pocity) a budoucnosti (jejich očekávání spojená s vývojem, očekávání spojená s budoucností svěřených dětí). Rozhovor byl doplněn pozorováním chování všech členů,

především komunikace a vztahu profesionálních rodičů a svěřených dětí. Pozorování je velmi důležité pro pochopení celého kontextu, ve kterém se rozhovor odehrával a pochopení studovaného problému v celé jeho šíři (Švaříček, Šed'ová, 2007). Data jsem přepisovala z audio-záznamu do doslovného transkriptu.

2.6. Analýza a interpretace dat

Analýza dat přepsaných do textové podoby probíhala podle doporučení známých autorů publikací o kvalitativním výzkumu (Švaříček, Šed'ová, 2007 a Henzl, 2005). Z počátku jsem si záznam dokola pročítala a snažila se hledat souvislosti, během toho jsem údaje kódovala, zvýrazňovala a prokládala poznámkami. Soustředila jsem se hlavně na údaje, které se doplňovaly nebo které si protiřečily a tím pádem vytvářely zcela nové souvislosti. Základní otázky, které jsem si během analýzy pokládala byly: „Jaké jsou repertoáry, na jejichž základě profesionální rodiče konstruují roli dítěte a roli klienta?“ a „Jaké očekávání pojí profesionální rodiče s rolí dítěte a rolí klienta?“ Následoval systematický rozbor, který posloužil k závěrečné interpretaci.

3. REPERTOÁRY ROLÍ DÍTĚTE A KLIENTA

Hlavním cílem této práce je najít a interpretovat role, které svěřené dítě zastává v profesionální rodině. Aby to bylo možné, musím zjistit, jak sami rodiče a jejich vlastní děti konstruují repertoáry role svěřených dětí. Podle Matějčka: „*Není prakticky žádného rozdílu v tom, co dítě samo v sobě (svou vlastní existenci) přináší rodičům vlastním, rodičům nevlastním, pěstounům a osvojitelům.*“ (Matějček, 2002, s.56). Domnívám se ale, že se skladba repertoárů, tedy určitých vzorů jednání, dítěte-klienta, může lišit od repertoárů dítěte v biologické či adoptivní rodině. Na dítě jsou vlivem podmínek vyplývajících z profese (viz kapitola o PR), kterou rodiče vykonávají, kladeny jiné nároky a je od něho očekáváno jiné chování.

Sociální pozice, kterou svěřené děti zastávají, není jen ta, že jsou dětmi svých biologických rodičů (kterým byly na čas nebo úplně odebrány), jsou totiž de facto zároveň dětmi profesionálních rodičů, (z hlediska každodenního soužití, ač nikoli formálně i nevlastními sourozenci jejich dětí) a klienty náhradní rodinné (a formálně i ústavní) péče.

Každá sociální role je ovlivněna repertoáry, kterými jedinci sami skládají své vlastní pojetí role. V dalších podkapitolách budu interpretovat repertoáry role dětí – klientů z pohledu profesionálních rodičů a jejich vlastních dětí.

3.1. Dítě jako významný druhý

Přítomnost dítěte v rodině významně ovlivňuje její chod a samo dítě se stává pro rodiče i své sourozence významným druhým. Dítě je pro rodiče osobou jedinečnou a nenahraditelnou. Podle Šlechtové je „*dítě (...) osoba, se kterou musí dospělý-rodíč napříště počítat při všech svých významnějších rozhodnutích, a jen fakt, že to rodič ví, má vliv na to, za koho se má a jak jedná.*“ (Šlechtová, 2007, s.127) V jiném článku říká: „*Zdá se, že i velmi malé dítě má schopnost být významným druhým, ačkoliv ještě není schopno rovné konverzace.*“ A dále upozorňuje: „*Malé dítě má navíc vlastnost, která starším chybí: ještě si neosvojilo rozlišování rolí a statusů, a má tak pravděpodobně lepší předpoklady pro odhalení jedinečnosti a lidství člověka, s nímž má co do činění*“ (Šlechtová, 2005). Naproti tomu u klienta se nepředpokládá, že by se stal významným druhým, neboť se ani nepočítá s hlubším osobním vztahem mezi pracovníkem a jeho klientem (dokonce je to z hlediska profese sociálního pracovníka považováno za nežádoucí). Nicméně dítě, které je v profesionální rodině zároveň i klientem, aktivně ovlivňuje režim celé rodiny a pravděpodobně už jen pasivně, svou pouhou přítomností, a nadto svou osobností aktivně významně působí na osobnost profesionálního rodiče.

Otec během rozhovoru zmínil, jak přítomnost svěřených dětí ovlivňuje chod domácnosti a jak svůj režim přizpůsobují dětem. „*No všetko prispôsobujeme tiem deťom, hej.*“ (Otec, 42) A dále podrobně popisuje jejich všední den se svěřenými dětmi, který je kompletně přizpůsoben režimu malých dětí⁴. Dokonce i každotýdenní návštěva kostela se pro ně změnila - už nemohou chodit společně se svými biologickými dětmi, ale musejí se střídat.

---

⁴ „*Tak ráno vstávame kolem siedme poviem, hej. A do tej ôsmej(...) to je osobná hygiena, to všetko osprchovať, prebaliť, pooblikať, akože snažíme sa, aby to oni robili hej. Číže o to to dlhšie trvá. Lebo prevrátiť tričko na ruby to je problém. Treba mať nervy, aby človek hneď od rana nevybuchol, že. No a medzi tým sa jeden stará o to, aby sa to dalo do kopy a druhý už začína pracovať na raňajkách. Potom okolo stola, naraňajkovať. No po raňajkách treba popratať celú kuchyňu a ostatný musejí ísť- ja hovorím do zamestnania. Hračky, autička, ešte z rána je mokrá tráva, takže sa je i tak snažíme do tej desiatej až pol jedenástej držať dnu. (...)A lebo tu na tom gánku ich držíme. A potom po desiatej môžu už normálne dolu na tu trávu. A buďto ideme na prechádzku, jeden s nimi ide. (...). Keď nie je čas, tak tu na dvore.(...) No a potom obed. Okolo dvanástej, a neskôr kolem pol jednej už spi. Kolem pol jednej je už dávame ľahnúť. A okolo pol tretej už prvé dieťa vylezie. No niektoré zvyknú spať až do pol štvrtej. Záleží ktoré ako a či sa pobudia navzájom. Už teraz sú tak naučení, že idú potichu ale no, Silvester ide asi tak, že on vylezie z postieľky(...).Takže, no a potom už znova. Jak sa zobudia, tak prevliecť, najesť. A večer kolem tej siedmej je dávame spať(...). No a potom už spia.*“ (Otec)

V následujících podkapitolách budu psát o tom, jak svěřené děti působí na identitu svých nevlastních sourozenců (tedy biologických dětí profesionálních rodičů) a jak jinak ještě svou přítomností ovlivňují život svým náhradním rodičům.

3.2. Dítě - klient jako krátkodobý významný druhý

Biologický rodič zastupuje své dítě ve všech jeho potřebách a aktivně spoluvytváří jeho budoucnost. Zpravidla si sám nestanovuje žádné podmínky, do kdy se o své dítě bude starat, či do kdy bude se svým dítětem v kontaktu. Kontinuita vztahu biologického rodiče a dítěte je přirozeně zachována po celou dobu jejich života. Rodič svoje kompetence neohraničuje, nevymezuje si „náplň práce“. Oproti tomu profesionální rodiče tuto potřebu mají. Vymezení či nějaká forma ohraničení kompetencí vůči svěřenému dítěti je pro ně velmi důležitá. Profesionálním rodičům je jasné, že není jejich úkolem, aby hráli roli v budoucnosti dítěte. Stejně tomu bývá i u vztahu sociálních pracovníků a jejich klientů. Nicméně i přesto dotazovaným profesionálním rodičům velmi záleží na tom, co dítě bude zažívat:

„To, že či tie deti sú dobré umiestňované nadriadenými či je dobrý systém nastavený, či je dané dieťa do takej formy starostlivosti tej trvalej, alebo do takej- Toto nás trápi, ale toto už nie je naša zodpovednosť hej. Veľmi nás to trápi, a veľmi nás to ovplyvňuje, no to sa ako nedá hej. Psychiku to strašne ovplyvňuje.“ (Matka)

V situaci, kdy svěřené dítě bylo do PR umístěno s informací, že bude v následujících měsících osvojeno (jinou rodinou), se profesionálním rodičům dařilo navázat s dítětem vztah na profesionální úrovni. Dítě bylo chápáno jako klient, který využije jejich služeb.

„Mali sme veľmi ukázkový prípad – išlo k nám 2,5 ročné dieťa s tým že áno, už pôjde na osvojenie. Dokonca do medzištátneho osvojenie. Človek už proste videl víziu dieťaťa – takže ten vzťah už bol taký “áno, ja som tu pri tebe a pripravujem ťa na ďalšiu krásnu budúcnosť“. Nádherne sme sa rozlúčili, všetko v poriadku.“ (Matka)

Jestliže dítě setrvává v PR delší dobu, vztah profesionálních rodičů k dítěti se začíná měnit. Spolužitím se dítě stává členem rodiny, navzdory tomu, že je cizí. O tom svědčí i svědectví profesionální matky: *„Po roku som si uvedomila, že už mi prirástla k srdcu (Miriam byla v PR umístěna v 9 měsících, v současné době jsou jí tři roky a v PR je dodnes). Myslím, že rok je už ta*

doba, a keď ako po pol roku dieťa ešte zostane, už príraste k srdcu. Už to človek nezvládne dele kontrolovať byť profesionálny voči danému dieťaťu. (...) po roku som si uvedomila, že už mi nie je jedno, či pôjde od nás preč alebo nie.“

Podobne vnímala vzťah ke svěřené Miriam i biologická dcera Zuzana (12). Na otázku, zda by uvítala, kdyby Miriam osvojili, řekla: *„Ja by som aj chcela! Hej, ale iba Miriam.(..) ja som sa veľa tešila, že prišla, že som ju mohla brať na ruky, kŕmiť a tak.“*

Otec ani syn nepočítají se svěřenými dětmi do budoucnosti a jejich odlišnost jim brání přijmout takové dítě do vlastní rodiny. Z jejich pohledu jsou svěřené děti opravdu klienty, kteří na nějakou dobu využívají jejich služeb.

V případě, že je dítě vnímáno jako klient využívající služeb profesionální rodiny na přechodnou dobu, se dítěti nepřipisuje repertoár společníka do budoucnosti. Jestliže dojde ke změně kvality vztahu mezi PR a dítětem (jak je tomu u Miriam), objevuje se tendence s dítětem do budoucnosti počítat. V každém případě důležitou roli hraje délka doby, po kterou dítě v profesionální rodině zůstává. Čím déle s nimi žije, tím více se vytváří hlubší citové vazby a nevlastní dítě je více přijímáno do rodiny.

3.3. Dítě-klient jako významný druhý pro nevlastní sourozence

V biologické rodině je často dítěti přidělen repertoár významného druhého pro svého sourozence. Až na výjimky platí, že si svého sourozence nikdo nevybírání – do rodiny se jednoduše narodí, a tím pádem je svému sourozenci přidělen (Šlechtová, 2007). Obdobně tomu je i v profesionální rodině Horňákových, kde si tři biologické děti nevybírání a nemají žádný vliv na to, jaké děti jim dětský domov přidělí. Nicméně mohli rozhodovat o tom, zda vůbec nějaké děti do jejich rodiny přibudou. Ten moment vysvětluje otec (42) slovy: *„(...) my sme s nimi /s vlastními dětmi/ rozprávali hneď od začiatku, nebo hej, museli sme im dať šanci.“* Pokládám za důležité k tomuto dodat, že v případě profesionálních rodičů je pouze a jen na nich, zda budou brát v potaz názor svých biologických dětí a širší rodiny. Na rozdíl od pěstounské péče (v tomto případě české i slovenské), kde se souhlas od všech členů rodiny vyžaduje, profesionálním rodičům je ze stran úřadů a neziskových organizací rodinná porada na toto téma „jen“ doporučena (Bohovicová, Matej, 2000).

Přirozeně i nový sourozenec hraje velkou roli ve vztahu s těmi staršími. V PR nevlastní děti dokonce vyplnily prostor v životě biologického syna Artura (15): *„ (...) a jak prišli tie deti, tak oni*

mi vyplnili celý ten čas voľný. Prídem zo školy, s nimi sa hrajem do večera až keď idú spať a potom sa poučím pol hodiny.“ V následujících větách Artur zdůrazňuje, jak moc se pro něho život s příchodem dětí změnil: *„(...) ja som akoby nežil. Toto, že prišli tie deti je len pozitívum. ..mi to vyplnilo čas. A tak viem o kus viac o svete.* Dokonce se změnilo i jeho postavení mezi kamarády: *„(...) som si našiel i nových kamarátov, novou partu kamarátov, pretože všetci na to idú, že deti.* (Artur, 15)

Podle Archerové (2001) přítomnost nových dětí zasahuje vztahy mezi biologickými sourozenci např. tím, že naruší jejich vlastní hierarchii. Nevlastní děti totiž přicházejí s různými problémy ze svých biologických rodin, a tím naruší už zaběhnuté klima mezi sourozenci. Artur vysvětluje, jak se mezi ním a jeho sestrami snížilo sourozenecké napětí právě díky příchodu mladších nevlastních sourozenců: *„Ta zla energia, čo bola medzi nami, tak na nich sa presunula. /Povídá to s nadsázkou a přitom se usmívá/ (...) tak poviem, že pred tým som sa hádal so sestrami a teraz vôbec nič. Sa v pohode porozprávame a toto. No, len tie deti..no Dávid je taký, že to vždy schytá.“* Předtím totiž zdrojem konfliktů byla nejmladší Zuzana, která vlivem svého nízkého věku nevnímala potřeby svých starších sourozenců tak, jak by si oni sami představovali:

Tazatelka: Tak nepřipadá ti to teda tak, že vás to více stmelilo – mezi sourozenci?

Artur: *To neviem, asi nie.*

Tazatelka: Předtím jsi říkal, že jste se hádali a teďka že už jste víc v pohodě?

Artur: *No tak to preto, že sme boli ešte menší.*

Zuzka: */přitakává/ Áno sme boli ešte menší. Ja si pamätám, že oni sa vždycky učili a ja som im robila zlosť /usmívá se/*

Tazatelka: Takže teď už nejsi ty ten objekt, na který jsou naštvaní, ale už jsou na..

Zuzka: *Na deti, hej.*

Svěřené děti tedy v rodině hrají důležitou úlohu ve vztahu s biologickými dětmi profesionálních rodičů. Navzdory jiným genům a jiné barvě pleti jsou nevlastní sourozenci pro Artura a jeho dvě sestry významnými druhými (nejen významnými společníky). Nabízí se zde úvaha, zda děti profesionálních rodičů vnímají svěřené děti spíše jako své sourozence, nebo jako klienty svých

rodičů. Podle Arturova zdůraznění biologické odlišnosti svěřených dětí⁵ a pochopení této profese jako šance ekonomického příjmu pro jejich rodinu, se domnívám, že Arturův přístup ke svěřeným dětem se kloní spíše k přístupu profesionála. Jeho argumentace na otázku, proč on by nechtěl, aby rodiče adoptovali někoho ze svěřených dětí, byla: „(...) *akože prečo by sme si je my mali nechať? Podľa ma robíme dosť, že sa o ne staráme. A po druhé by sme museli mať jedno dieťa na viac, a ešte ďalšie štyri ku tomu. A už by ani peniaze toto nepokryli.*“ Dokonce i na obrázku Zuzany, která mi během realizace výzkumu nakreslila jejich rodinu, není žádné ze svěřených dětí (obrázek v příloze). Specifický moment nastal pro Zuzanu ve vztahu ke svěřené Miriam, která je v jejich rodině téměř tři roky, a tím pádem si na Zuzana velmi zvykla.

3.4. Dítě jako někdo odlišný – významný repertoár role dítěte klienta

Touha po dětech je podle Matějčka dána instinktivní výbavou – rozmnožovacím pudem. (Matějček 2002). Dítě uspokojuje základní psychické potřeby svých rodičů (Matějček, 2002) a skrze ně také pokračuje rod. Podle Dudové (2008) není ale v dnešní době dítě hlavně nástrojem reprodukce, jeho úkolem je spíše prodlužovat identitu svých rodičů. Biologičtí rodiče se svými dětmi sdílejí stejné geny a často i podobné povahy. Právě společné geny a stejná krev lidem dávají jistotu svého původu, mají se s kým ztotožnit, vědí, odkud pocházejí. Společná minulost a současnost zabezpečuje i společnou budoucnost. Pro profesionální rodičovství je ale charakteristické, že dítě, které přichází, je cizincem. Má svoji vlastní minulost, rodiče i temperament a nic z tohoto mu noví profesionální rodiče nedali (Bohovicová, Matej, 2000). Nemají v podstatě nic společného (až na dobu, kterou spolu díky profesionálnímu rodičovství tráví a tím se vlastně stávají součástí minulosti dítěte).

Jakou roli hraje odlišnost dětí v profesionální rodině? V případě profesionálních rodičů Horňákových nastaly okamžiky, kdy profesionální otec a jeho biologický syn vyjádřili jisté znepokojení nad odlišnými geny a možnou odlišnost od nich samotných.

„ (...) *Neviem no, ja no, keď sme pokrvná rodina, tak odmalička nás rodičia vychovávali a takí sme normálni a u nich nevieme čo môžeme čakať. Gény a toto, čo sa ukáže, toho sa bojím.*“ (Artur, 15)

„*Bojím sa toho, že keď by začal chodiť do školy, tak by to bolo dosť živé. Potom by sa mohli zobudit v nich gény a začali by za cigánmi chodiť (...).*“ (Artur)

---

⁵ Viz kapitola 3.4

„ (...) *prece prídu iné povahy, iná mentalita, a my sme zvyknutí na vlastné gény, hej (...)* (Otec)

Svěřené dítě není v profesionální rodině vnímáno stejně jako dítě vlastní. Je totiž jiné, liší se a jeho jinakost vzbuzuje u syna Artura i otce bázeň. Společné geny jsou pro ně důležité. Profesionální rodiče dokonce přiznali (a jejich volba je zcela legitimní), že si mimo jiné vybrali pečovat o batolata, protože se jejich geny a povaha ještě nestihnou zcela rozvinout⁶.

I pro nejbližší okolí byla odlišnost svěřených dětí od rodiny Horňákových trnem v oku. Podobně to popisuje i Schoolerová (1999), která z několika výpovědí náhradních rodičů ví, že péče o nevlastní děti vyvolává různé reakce celého širokého okolí – od prarodičů a sousedů až k církvi a škole. Reakce okolí rodiny Horňákových na to, že se začali starat o čtyři malé romské děti, vysvětluje otec: *„Tu okolie bolo v celkom v pohode, skôr sme mali problém v rodine. Pretože švagar má s tým veľký problém, pes by mu bol milejší než rómske dieťa (...). Ale už to nejako prehrýzol. A jej otec (manželky) tiež to je už starý človek, už pres osemdesiat mu je, tak jeho prvá otázka bola 'Kolko vám vyplácajú na toto cigánče?'“*

Čili repertoár svěřených dětí díky jejich odlišnosti v profesionální rodině se značně liší od repertoáru biologických dětí. Nejen že je tato odlišnost vnímána členy profesionální rodiny, což zamezuje bližšímu přijetí dítěte, ale velkou roli hraje také pohled širší rodiny. Ta často nevlastní děti nepřijímá, a tím může velmi hluboce ovlivnit další rozhodování a smýšlení rodiny a jejich biologických dětí.

Ve vztahu sociálního pracovníka a klienta k tomuto problému nedochází, neboť klientova odlišnost (ať už sociální nebo etnická) je zcela normální a sám klient se zpravidla nedostává do kontaktu s rodinou svého sociálního pracovníka. Stejně tomu bývá i v případě vychovatelů v dětském domově. Ti po čas pracovní doby nahrazují rodiče svěřeným dětem a prakticky vzato jsou těmi nejbližšími, které v té době osiřelé dítě má. Nicméně se běžně nestává, aby i dítě z DěD vědělo něco o rodině svého vychovatele.

---

⁶ „*My sme sa zamerali na také malé deti. A to sme hľadali taký detský domov, kde mali malé deti. A mne osobne to viac vyhovuje, lebo tie prvé tri roky to vlastne im dávame ten základ do života, hej. A to je podľa mne veľmi dôležité. Spracovať také dvanásťročné, ktoré už niečo má v sebe vybudované a nesprávne, tam je to tiež ťažké, a možná ani sa to nedá zmeniť, dá sa to nejako dlhodobo ukorigovať nejakom smerom, ale aspoň na naše pomery a na to, čo mi si môžeme dovoliť, aj kvôli priestoru, tak sme sa rozhodli pre malé deti.*“ (Otec)

3.5. Nevlastní dítě a péče o ně jako prostředek naplnění potřeb rodičů

„*Motivace k tomu, mít dítě, je spojována s touhou po zakořenění, dodání smysluplnosti životu, po pocitech štěstí a vytvoření pevného citového pouta.*“ (Dudová, 2008) Existence dítěte dává rodičům často odpověď na otázku po smyslu života. Škoviera (2007) uvádí několik druhů motivací, které ovlivňují manželské páry k rozhodnutí o péči o nevlastní dítě. Mezi motivy veřejné patří např. altruistická snaha pomoci dětem, které pomoc potřebují. Dále emocionální motiv, který vyplývá z touhy po plnějším životu a lásky k dětem nebo motiv pramenící z nenaplněného rodičovství. Škoviera (2007, s. 54) dokonce uvádí: „*Podstatnou úlohu v celém procesu hrají potenciální náhradní matky a jejich potřeba naplnění nejen biologického, ale i psychologického mateřství. Jsou to právě ony, kdo zpravidla přijdou s ideou osvojení dítěte, a muž je jen ten, kdo s tím souhlasí.*“ U profesionálních rodičů se může objevovat zejména motiv profesionální, který pramení z přesvědčení, že dětem rozumějí a umí s nimi pracovat. Mezi méně známé motivy se řadí např. možnost ekonomického přilepšení, kdy profesionální rodičovství může být stabilním příjmem.⁷

Profesionální rodiče, kteří se podrobili výzkumu, mají své tři děti, biologickou potřebu rodičovství mají tedy naplněnou. Odhalení motivů profesionálních rodičů pečovat o děti z DěD nám pomůže pochopit i jejich pohled na tyto svěřené děti.

Rodiče na začátku výzkumu odpovídali na otázku, jak se vlastně k profesionálnímu rodičovství dostali a čím jejich volba byla ovlivněna. Jejich rozhodnutí vyplynulo nejen z osobních zkušeností (např. otec rodiny vyrůstal v početné rodině jako nejstarší z dětí a měl často na starost svoje mladší sourozence⁸), ale i vnějších faktorů (nemorální podmínky v předešlém zaměstnání otce⁹, matčina nespokojenost v práci v továrně¹⁰). Z pohledu otce sehrála roli i nešťastná událost, kdy jeho žena potratila dítě¹¹. Podle slov matky ale především pociťovali s manželem silnou touhu

---

⁷ Slovenské úřady práce ve spolupráci s ÚPSVaR prezentovali v roce 2009 profesionální rodičovství jako výhodnou možnost pro nezaměstnané v době ekonomické krize (Karasová, 2009). Průměrný plat profesionálního rodiče, který se stará o dvě děti, se pohybuje nad částkou 530 euro, což je 13 000 Kč.

⁸ „*Ja som tak bol dá sa povedať, donútený tým , že som mal ďalších päť súrodencov, v kuse okolo nich behať, starať sa, mama s ockom mali nejakú inú prácu, tak postaraj sa. No a treba bolo či navariť, či povysávať, či postrážiť, prebalit', nakrmiť.*“ (Otec)

⁹ „*To aj keď som robil majstra, t am zhora sú tlaky čím dal viac ľudí vyzýmkať, čím dal viac ľudí okradnúť a nedat' im to, čo im patria . Len aby zbylo len pre neho. Tak bohužiaľ , také veci ja nerobím.*“ (Otec)

¹⁰ „*Stále mi tvrdila, že chce pracovať v sociálnej sfére.*“ (Otec); „*A teraz už to viem pomenovať hej, ale celý ten môj život doterajší bol naozaj o tom, že som bola skôr sociálny pracovník.*“ (Matka)

¹¹ (...) možno aj tým , že sme čakali štvrté a manželka potratila. (...)Tak možno aj to bola túžba, že si to vynahradíme (...).(Otec)

pracovat v podobné profesi: „(...) *tak prichádzame na to, že oba dvaja sme mali také nutkanie a vnútorné cítenie už od mladosti.*“ Na základě těchto skutečností se lze domnívat, že motivace manželů Horňákových pro výkon profese profesionálních rodičů vychází zejména z následujících důvodů: Z pragmatismu, protože v čase, kdy se rozhodli se PR stát, neměli možnost jiné práce. Dále z přesvědčení matky, že chce pracovat s „lidmi“ a že to s nimi umí (později došla profesionální matka ke specifikaci k práci s dětmi). Svou roli hrály i ekonomické důvody, kdy jim profese zabezpečila stálý příjem i v době ekonomické krize. Další motiv je spojen se smyslem života a životní náplní, která vychází z možné náhrady za potrácené dítě, které profesionální matka čekala; nebo z důvodu poslání, které pramení z křesťanské víry profesionálních rodičů.

Profesionální otec během rozhovoru velmi nadšeně popisoval, jak moc jejich práce přispěla k pozitivnímu vývoji svěřených dětí: „*On sa bal na hojdačku sadnúť, a teraz? Sa hojdá jak! A jedol len do mlieka nadrobený chlieb, nebo do polievky nadrobený. Nič iného nezobral do úst. Teraz už zje aj rožok, aj koláč a všetko hej. Proste úplne sa inak správa, než sa správal pred tým.*“ (Otec)

Další z repertoárů role svěřeného dítěte v profesionální rodině je tedy vnímán jako vzor chování dítěte, díky kterému rodiče pocítují nějaký smysl; nejedná se však přímo o to, že by díky tomuto repertoáru byl naplňován přímo celkový smysl života ale spíše kombinace několika jiných „potřeb“ profesionálních rodičů, které jsou přítomností nevlastních dětí uspokojovány.

3.6. Dítě jako objekt péče

Je namístě si položit otázku, který z pocitů u profesionálních rodičů převažuje. Zda to je pocit potřeby mít dítě nebo touha naplnit potřeby dítěte, které vyžaduje okamžitou pomoc v náhradním rodinném prostředí (Roháček, Matej, 2009). Stejně, jak se domnívají první raní pěstouni v České republice (Třešňák, 2011), domnívám se i já, že profesionální rodičovství (v kontextu ČR to může být nejen připravované profesionální pěstounství, ale i služba pěstounské péče na přechodnou dobu¹²) má být profesionální službou a přirozenou náhradou za nezdravé prostředí ústavní péče. K tomu se předpokládá nejen schopnost dítě přijmout, a také schopnost je propustit. Aby profesionální rodiče plnili svoji profesi tak, jak byla zamýšlena, musejí mít od počátku péče o nevlastní dítě jasno, že se tomuto dítěti rodina teprve hledá a jejich úkolem je postarat se, aby přechod do nové (nebo zpět do vlastní biologické) rodiny byl co nejklidnější. Z tohoto důvodu se

---

¹² Rané profesionální pěstounství, neboli oficiálně pěstounská péče na přechodnou dobu, je obdobou profesionálního rodičovství- pojí je stejný cíl, a to zajistit péči nejmenším dětem a zamezit tak umístění do ústavního zařízení (MPSV,2009)

logicky odbourává možnost, aby se profesionální rodič staral o svěřené dítě z důvodu naplnění vlastní rodičovské potřeby, kterou pociťují bezdětné páry či jednotlivci. Profesionální rodiče z výzkumu mají tři biologické děti a sami pociťují, že tuto potřebu už nemají. Zátěžovým testem k utvrzení po ně byl odchod první svěřené holčičky Elenky, která je nyní v mezistátní adopci. Rodiče si na vlastní kůži zažili, jaké to je propustit svěřené dítě z jejich péče:

„Tak jak bolo povedané, psychologickú potrebu rodičovstva mám napĺňanú, a mne už odišla Elenka na tu medzištátnu (adopciu), teraz pôjde on (Dávid.) My sme už vedeli, že tie deti pôjdu, hej. Miriam mala ísť naspäť do rodiny, ale tam sa to naťahuje, akože s touto otázkou sme vyrovnaní.“ (Otec)

„(...) zažila som si aké to je, odchod dieťaťa z rodiny – a zrazu som sa tak ukludnila a zastabilizovala a presne ak to ta sociálna pracovníčka povedala – máte naplnenú psychologickú potrebu rodičovstva. A je to pravda, hej.“ (Matka)

Hornákovi si také uvědomují, že jejich vlastní děti dosáhly věku, ve kterém už onu rodičovskou péči tolik nevyžadují a možná proto svěřeným dětem nepřímo přisuzují repertoár role dítěte jako objektu jejich rodičovské péče. Dudová (2008) uvádí, že skrze dítě dochází k uspokojování vlastních emocionálních potřeb rodičů, profesor Matějček (2002) ale poukazuje na odlišné potřeby např. pěstounů. Pěstouni totiž mají většinou své vlastní děti a tak se u nich spíše uplatňuje touha mít děti více nebo jim pomáhat. Profesionální otec tuto skutečnost shrnuje:

„(...) no ale v podstate, keď by tu štyri malé deti nebehali, tak čo mi jemu (synovi Albertovi)? A nebo aký my by sme už mali problém, hej? Vedia sa sami o seba postarať, vedia si navariť, vedia si v podstate všetky domáce práce, hej. Oni sa dokážu postarať aj o deti, nemaj s tým problém.(...)No ale už prichádzajú (biologické deti) do veku, kedy skôr my očakávame ich prítomnosť, než oni našu. (Otec)

Dá se tedy říci, že mezi další repertoáry patří vnímání dítěte jako objektu péče – jako osoby, která svou přítomností a „ne–mocí“ uspokojuje psychické potřeby svých náhradních rodičů. Svěřené dítě totiž pomoc profesionálních rodičů přímo vyžaduje, bez jejich přítomnosti a péče by se neobešlo.

4. ZAPOVĚZNÉ REPERTOÁRY

Jelikož celá tato práce řeší slučitelnost dvou rolí – tedy role dítěte a role klienta, domnívám se, že je důležité v této kapitole také nastínit i repertoáry role klienta-dítěte, na které jsem se v této práci primárně nezaměřila, nicméně přirozeně vyplynuly z analýzy získaných dat. Podrobnější rozpracování repertoárů role klienta-dítěte může posloužit jako podnět k dalšímu výzkumu.

4.1. Dětský klient jako blízký

Slovenské Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny spatřuje hlavní význam instituce profesionálních rodin ve stálé přítomnosti profesionálního rodiče, který dítěti zabezpečuje celodenní péči a také v možnosti, že tato forma institucionální péče zohledňuje a naplňuje individuální potřeby dítěte a ze všech možností ústavní výchovy se nejvíce podobá rodinnému modelu. Dále pozitivum vnímá i v tom, že: *„Dieťa v profesionálnej rodine má možnosť vyrastať v rodinnom prostredí, čo je z hľadiska jeho vývinu veľmi dôležité pre budovanie vzťahov a väzieb.“* (ÚPSVaR-SK, 2011). Jestliže ale u samotného zrodu tohoto institutu stála myšlenka (a do dnes stojí) nabídnout dítěti novou náhradní rodinu na přechodnou nebo dokonce dlouhodobou péči (Zákon SR č. 279/1993, § 18), která mu umožní navázat vztahy s jejími členy, praxe nařčení profesionálních rodičů z „profesionálního selhání“ se stává paradoxem. Škoviera (2009) řeší dilema, které je s tímto pojmem spojené a právě profesionální selhání vnímá jako riziko, které je s výkonem profesionálních rodičů přímo spojené. Jedná se o případy, kdy i v krátkodobé profesionální péči (která je v rozmezí měsíců až dvou roků) dojde mezi profesionálním rodičem a svěřeným dítětem k navázání hlubokého vztahu, který vyústí v touhu přejít do dlouhodobé formy náhradní rodinné výchovy (pěstounství, adopce). Tento krok je ale profesionálnímu rodiči často vyčítán a ze strany svého zaměstnavatele si často vyslouží hodnocení profesionálního selhání (Škoviera, 2009).

Čili z formálního hlediska je možné říci, že je repertoár dítěte jako blízké osoby pro profesionálního rodiče zapovězen (navázání takto hlubokého vztahu se označuje jako profesionální selhání). Praxe ale ukazuje, že představa a vnímání tohoto repertoáru není z pohledu profesionálních rodičů nijak výjimečná. K tomuto tématu se také vyjádřila profesionální matka:

„ (...) niekto nemôže dať za seba ruku do ohňa a povedať pri nástupe do tohto zamestnania, že ja neprivyknem ku tomu dieťaťu, že ja som hotový profesionálny rodič. Pretože bola u nás Miriamka rok, pipľali sme ju, bolo to proste neskutočne, aj veľmi sme si to krásne zažili, lebo bola prvé tri mesiace sama. Postupne sme do toho išli, až po troch mesiacoch prišlo ďalšie dieťa. A mala

som dosť vlastných detí, manžel bol ešte na týždňovkách. Bola som úplne sama na štyri deti /tři vlastní, jedno svěřené/. Ale bolo to také veľmi pekné, také milé. Po roku som si uvedomila, že už mi prirástla k srdcu (...).“ (Matka)

(Miriam je v době psaní této práce stále v péči profesionální rodiny Horňákových, a to dva a půl roku)

Na základě výše uvedených významů profesionálního rodičovství lze také usuzovat, že jedním z důvodů vytvoření této alternativní možnosti institucionální péče byla zejména logika „blízké vztahovosti“ (Šlechtová, 2007) – tedy aby dítě mělo někoho blízkého. A jestliže toto má být specifikem profesionálního rodičovství, je samozřejmé a logické, že k navázání hlubšího vztahu dochází. Repertoár role dětského klienta jako osoby blízké je tedy z pohledu profesionálních rodičů uvědomovaný.

4.2. Dětský klient jako blízký blízkých

V předchozí podkapitole jsem nastínila repertoár role klienta-dítěte jakožto blízkou osobu pro profesionální rodiče. V této části se zaměřím na repertoár role klienta-dítěte, který také vnímá osoby v náhradní rodině jako své blízké.

Svěřené dítě se stává členem profesionální rodiny a postupem času si vytváří vztahy se všemi jejími členy. V náhradní péči má svěřené dítě sice jen profesionální matka nebo profesionální otec-nicméně svěřené dítě nežije izolovaně a během svého pobytu se setkává i s členy širší rodiny, s kterými také navazuje vztahy. V rodině Horňákových se svěřené děti často setkávaly s prarodiči a k „babičce“ si vytvořili silné pouto:

„(...) no lebo ona (Miriamka) nás vlastne má za svoju rodinu, hej. Keď ideme cez tu časť, kde naša babka býva, tak ona „ideme do babky, ideme do babky“ - úplne jačala (smích). Raz sa nám tak stalo, že sme nasadli tu do auta a už medzi sebou diskutovali Dávid so Zuzankou že ideme do babky a budeme toto a neviem čo robiť. A tak sme jeli a minuli sme jednu ulicu k babke, druhú ulicu a keď tretiu, tak už začala panika: „Ideme do babky, ideme do babky“.“ (Matka)

Zajímavá situace nastává také v momentě, kdy svěřené dítě začne profesionálního rodiče oslovovat „mami, tati“, čímž naznačuje hloubku vztahu, kterou k nevlastnímu rodiči chová. V případě svěřených dětí ve zkoumané rodině nebyly k tomuto oslovení vůbec nabádány a dokonce biologická dcera manželů Horňákových svěřené děti učila k oslovení „teto a ujo“.

„(...) no keď u Kiary, keď si to začala uvedomovať, tak keď prišla, tak som bola teta, potom som bola teta–mama, a potom to už zostalo len pri mama. Pritom tá najstaršia dcéra ju stále hovorila „okúpala tá teta? Teta ti dala najesť? No hej, tak ju takto prízvukovala a učila ju v komunikácii, že pre ňu som teta. No ale i tak to po čase prešlo že som proste mama.“ (Matka)

Vycházíme-li z hlediska vnímání dítěte jako klienta, který vnímá své „nadřízené pracovníky“ jako blízké osoby, docházíme k bodu, kdy bude i tento repertoár zapovězený. V praxi ve vztahu např. sociálního pracovníka a jeho klienta by nemělo docházet k hlubšímu citovému poutu a klient by se na pracovníka neměl upnout. Tyto úvahy vychází z kompetencí sociálních pracovníků, kam patří např. schopnost umět poskytnout emoční podporu svému klientu, podporovat ho k soběstačnosti a přitom udržovat pracovní vztah (Havrdová, 1999).

ZÁVĚR

V této práci jsem se zabývala zkoumáním rolí dětí, které byly svěřeny do náhradní formy ústavní péče – profesionální rodiny.

Cílem této práce bylo nalézt a interpretovat role dítěte a klienta v náhradní péči (konkrétněji v profesionální rodině) a zjistit jakými způsoby nevlastní rodiče a jejich biologické děti tyto role definují. Na základě interpretace hloubkového rozhovoru provedeného v rodině Horňákových jsem mohla nalézt konkrétní repertoáry rolí svěřených dětí.

V první kapitole jsem uvedla definice a východiska důležitých pojmů pro tuto práci a otevřela otázku složitosti postavení dítěte v náhradní péči. V další části jsem se věnovala metodologii – výběru vhodné formy výzkumu, představila zkoumanou rodinu a průběh rozhovoru. Třetí část obsahuje výsledky výzkumu, čili interpretaci jednotlivých repertoárů.

Situace v rodině odpovídala předpokladu, že existuje jisté napětí a nesoulad mezi vnímáním svěřence spíše jako dítěte nebo jako klienta. Nevlastnímu dítěti byly z pohledu profesionální rodiny připsány některé repertoáry rolí, které charakterizovaly vnímání svěřence především jako dítěte. Tak například repertoár dítěte jako významného druhého, který svojí přítomností významně ovlivňuje život své rodiny, by se vůbec neobjevil, kdyby rodina splňovala pro dítě čistě jen „profesionální úlohu“ a dítě by vnímala jen jako klienta. Některé repertoáry role poukázaly na hloubku vztahů, které mezi členy nevlastní rodiny a svěřenými dětmi mohou nastat, jestliže dojde k odklonu od profesionálního pojetí této náhradní výchovy – např. repertoár dítěte jako významného druhého pro sourozence nebo repertoár svěřence, který se stává prostředkem k naplnění potřeb rodičů. Profesionální rodič automaticky předpokládá, že se svěřeným dítětem nebude sdílet společnou budoucnost, nicméně čím déle dítě v rodině setrvává, tím větší je pravděpodobnost navázání hlubšího vztahu, který bude překračovat hranici vztahu profesionála a klienta. Naproti tomu repertoár dítěte jako někoho odlišného jasně dokazuje, že byť by bylo dítě přijato všemi členy profesionální rodiny, nikdy nebude vlastní, neboť ho odlišují jeho geny, původ i minulost. Zapovězené repertoáry /tedy vnímání dětského klienta jako blízkého či dětského klienta jako blízkého svých blízkých/, nejsou z profesionální hlediska očekávané a vyjadřují jaký hluboký dopad má špatné sestavení této náhradní formy ústavní péče na osobu svěřeného dítěte a všech členů profesionální rodiny včetně jejich příbuzných.

Jak už bylo řečeno v úvodu – profesionální rodič je jako kulatá kostka. Na základě výsledků této práce se domnívám, že tomu tak je i u svěřených dětí v profesionální rodině a předpokládám, že i v ostatních formách náhradní výchovy. Tak jako profesionál nemůže být rodičem a rodič profesionálem, tak nemůže být dítě dítětem a zároveň i klientem. Klient-dítě prakticky nemůže při hraní své role klienta využívat některých repertoárů povinných při výkonu role klienta obecně (repertoár plně autonomního jedince); a naopak dítě-klient nemůže (tentokrát ani ne tak prakticky, jako spíše s ohledem na formálně normativní ukotvení institutu profesionálního rodičovství) při hraní role dítěte využívat některých repertoárů povinných při výkonu běžné role dítěte (repertoár významného druhého, zejména pak významného druhého do budoucnosti). Plně autonomním klientem velmi malé dítě nemůže být (a nemůže jím být ani v ne-rodinné ústavní péči), mj. vzhledem k omezením pramenícím z jeho nízkého věku; avšak repertoár významného druhého, alespoň potenciální, by mohl být zohledněn při zavádění případných změn do institutu profesionálního rodičovství nebo při koncipování jiné formy náhradní (rodinné) péče. Výsledkem této práce je tedy poukázání na specifickou roli dítěte jako klienta v náhradní péči a přispění do diskuze týkající se zavedení nových forem náhradní péče v České Republice.

Téma této práce se dotýkalo nové formy ústavní výchovy – profesionálního rodičovství na Slovensku a hlavním cílem byla identifikace rolí dítěte-klienta. Relevantní diskuze k tomuto tématu (respektive k otázce rolí dětských klientů sociální práce) v časopise Sociální práce/ Sociálna práca není k dispozici.

SEZNAM ZKRATEK

DeD- dětský domov

PR- profesionální rodič, profesionální rodina

NRV- náhradní rodinná výchova

BIBLIOGRAFIE

- Archerová, C. (2001). *Dítě v náhradní rodině*. Praha: Portál.
- Bohovicová, M., Matej, V., Olejárová, D., Priehradná, D., Priehradný, M. (2000). *Profesionální rodič, alebo gul'atá kocka*. Bratislava: Návrat.
- Bubleová, V., Kovařík, J., Pazlarová, H., Janíčková, R. (2002). *Mezinárodní srovnání přístupů a forem realizace pěstounské péče se zřetelem k využití profesionálních pěstounů při řešení situace ohroženého dítěte a reintegrace rodiny*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče.
- Bubleová, V., Várvrová, A., Frantíková, J., Vančáková, M. (2009). *Průvodce náhradní rodinnou péčí*. 4.vydání. Praha: Středisko náhradní rodinné péče.
- Búšová, K. (2009). Profesionální náhradná matka - rodič alebo profesionál? *Biograf* (48): 54 odst. Dostupné na adrese <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=v4801>
- Giddens, A. (1999). *Sociologie*. Praha: Argo.
- Havrdová, Z. (1999). *Kompetence v praxi sociální práce*. Praha: Osmium.
- Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál.
- Jandourek, J. (2003). *Úvod do sociologie*. Praha: Portál.
- Keller, J. (2006). *Úvod do sociologie*. Praha: Slon.
- Matějček, Z., Koluchová, J., Bubleová, V., Kovařík, J., Benešová, L. (2002). *Osvojení a pěstounská péče*. Praha: Portál.
- Matoušek, O. (1999). *Ústavní péče*. Praha: Slon.
- Možný, I. (1990). *Moderní rodina*. Brno: Blok.
- Newman, D., Grauerholz, L. (2002). *Sociology of families*. USA: Pine Forge Press.
- Prekopová, J. (2001). *Jak být dobrým rodičem*. Praha: Grada.

Roháček, M., Matej, V. (2009). *Hľadáme rodičov alebo aj opustené deti potrebujú rodinu*. Bratislava: Návrat.

Schooler, J.E. (1999). *Adopcia – vzťah založený na sľube*. Bratislava: Návrat domov.

Singly De, F.(1999). *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál.

Swaton, A. (2010). Profesionálna rodina- súčasť vykonávania ústavnej starostlivosti v detskom domove. *Vychovávateľ*, č.6, s.32

Škoviera, A. (2007). *Dilemata náhradní výchovy*. Praha: Portál.

Škoviera, A. (2009). *Nové dilemy profesionálnych rodín* [on-line]. Dostupné 16.2.2011 z <http://www.vzd.cz/nove-dilemy-profesionalnych-rodin>

Šlechtová, H. (2005): *Je rodič víc nebo méně? Když společnost brání v tom, co vyžaduje* [on-line]. Dostupné 24.1.2011 <http://www.genderonline.cz/view.php?cislocclanku=2005120401>

Šlechtová, H. (2007). *Pozice a role dítěte v rodinné socializaci* (disertační práce). Brno: Masarykova univerzita.

Švaříček, R., Šedřová, K. (2007). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál.

Úlehla, I. (2005). *Umění pomáhat*. Praha: Slon.

PRAMENY

Karasová, E. (2009): *Profesionálnych rodičov je málo* [on-line]. Dostupné 31.1.2011 z <http://www.hladamerodicov.sk/index.php?see=17>

MPSV (2009): *Pěstounská péče na přechodnou dobu* [on-line]. Dostupné 23.2.2011 z http://www.mpsv.cz/files/clanky/7296/Pestounska_pece_na_prechodnou_dobu.pdf

Nicholsonová, L. (2010). *Absolútnou prioritou je pre nás dieťa* [on-line]. Dostupné 9.1.2011 z <http://www.employment.gov.sk/index.php?SMC=1&mod=news&nid=484&lq=sk>

Třešňák, P. (2011): *Čekáme, až zazvoní telefon* [on-line]. Dostupné 12.2.2011 z <http://respekt.ihned.cz/c1-49633820-cekame-az-zazvoni-telefon#comm>

ÚPSVaR SR (2010): *Profesionálne rodiny* [on-line]. Dostupné 16.2.2011 z http://www.upsvar.sk/socialne-veci-a-rodina/socialno-pravna-ochrana-deti/profesionalne-rodiny.html?page_id=12846

ÚPSVaR SR (2011): *V profesionálnych rodinách by mali byť deti do šesť rokov* [on-line]. Dostupné 21. 3.2011 z

<http://www.employment.gov.sk/index.php?SMC=1&mod=news&nid=500&lg=sk>

Zákon o rodině (ČR). Zákon č. 94/1963 Sb. v účinném znění ke dni 19.11.2010.

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí (ČR). Zákon c.359/1999 Sb. v účinném znění ke dni 19.11.2010.

Zákon o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele (SR). Zákon c.305/2005 Sb. v účinném znění ke dni 19.11.2010.

Zákon o rodine (SR). Zákon č. 36/2005 Sb. v účinném znění ke dni 19.11.2010.

SLOVNÍKY

Matoušek, O. (2003). *Slovník sociální práce*. Praha: Portál.

PŘÍLOHY

Obrázek č. 1

Obrázek č. 1

Tento obrázek namalovala dcera Zuzana (12). Zadání znělo „Nakresli svoji rodinu“.

